

Farsça metinlerde çeviri yazı problemleri ve Hammer tercümesinde Türk telaffuzunun izleri

Emrullah YAKUT¹

APA: Yakut, E. (2020). Farsça metinlerde çeviri yazı problemleri ve Hammer tercümesinde Türk telaffuzunun izleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 404-416. DOI: 10.29000/rumelide.706016

Öz

Günümüzde Farsçadan yapılan çeviri yazılarda bir tutarlılık olmadığı söylenebilir. İlk bakışta bunun başlıca sebebi Farsça ile Türkçe arasında müşterek olan bazı kelimelerin bu iki dilde farklı okunuşu gibi görünmektedir. Hatta bu bakımdan bazı çeviri yazılar Türkçe telaffuzun bütün Farsçaya teşmil edildiği izlenimi verebilir. Ortaya çıkan çeviri yazı uygulamalarında bazen Fars bazen Türk telaffuzunun öne çıktığı görülmekte, kimi zaman da her ikisinin tutarsız bir karışımıyla karşılaşılmaktadır. Bu karışıklığı ortadan kaldırmak için Farsçanın, Fars telaffuzuna uygun okunması / transkribe edilmesi gerektiği gibi kolay bir çözüm akla gelebilir. Bu çalışma ise Farsçanın Türklere mahsus bir telaffuzunun olabileceği iddiasındadır. Nitekim Sûdî Bosnevî, Hâfız şerhinde Rûmî (Türk) ve Acem (İranlı) okuyuşlarından bahsetmektedir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde yetişip Cumhuriyet döneminde bir *Mesnevî* şerhi kaleme alan Tâhirü'l-Mevlevî'nin çeviri yazısının bu Türk telaffuzunu yansıttığı düşüncesinden hareket edilmekte, keza Hammer'ın *Hâfız Divânı* tercümesinde kullandığı çeviri yazının da Türk telaffuzundan izler taşıdığı ve dolayısıyla bu telaffuza tarihî bir dayanak teşkil edebileceği örneklerle sunulmaktadır. Elde edilen bulgular ışığında Farsçanın Türklere mahsus telaffuzunun belirgin ve ayırt edici özellikleri tespit edilmeye çalışılmış, Farsça ibare veya metinlerin çeviri yazıya aktarımı hususunda teklifler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Çeviri yazı, Farsça, Tâhirü'l-Mevlevî, Hammer, Farsçanın telaffuzu.

Transcription problems in Persian texts and traces of Turkish pronunciation in Hammer translation

Abstract

It can be said that there is no consistency in the transcriptions made from Persian today. At first glance, the main reason for this seems to be that some words common between Persian and Turkish are read differently in these two languages. In this regard, some transcriptions may give the impression that Turkish pronunciation is extended to all Persian. In the emerging transcription practices, sometimes Persian, sometimes Turkish pronunciation is prominent, and sometimes an inconsistent mixture of both is encountered. To eliminate this confusion, an easy solution may come to mind; as Persian should be read / transcribed in accordance with Persian pronunciation. This study, on the other hand, claims that Persian may have a Turkish pronunciation. As a matter of fact, Sûdî Bosnevî talks about the Rumi (Turkish) and Acem (Iranian) readings in his translation of Hafez. It is based on the thought that the transcription of Tâhirü'l-Mevlevî, who grew up in the last period of the Ottoman Empire and wrote a *Mesnevi* interpretation in the Republican period, reflects this Turkish pronunciation, as well as the transcription that Hammer used in the translation of the *Divan*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Mardin, Türkiye), emrullahyakut@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1268-1806 [Makale kayıt tarihi: 09.02.2020-kabul tarihi: 20.03.2020; DOI: 10.29000/rumelide.706016]

of Hafez has traces of Turkish pronunciation and in this regard it is presented with examples that it can serve as a historical basis for this pronunciation. In the light of the obtained findings, it was tried to determine the evident and distinctive features of Turkish pronunciation of Persian, and proposals were made for translating Persian phrases or texts into translation.

Keywords: Transcription, Persian, Tâhirü'l-Mevlevî, Hammer, the pronunciation of the Persian.

Giriş

Farsça yazılmış edebî mahsullerin Osmanlı sahasında dikkatle takip edildiği, okunduğu ve bazıları için mühim şerhler yapıldığı bilinmektedir. Hatta Mevlânâ (ö. 1273), Sa'dî (ö. 1292) ve Hâfız (ö. 1390?) gibi ediplerin eserlerinin hakkıyla anlaşılmasında sadece Batı dünyasında değil, Farsçanın konuşulduğu İran'da dahi bu şerhler büyük rol oynamıştır (Yazıcı 1997). Keza Hammer Hâfız tercümesini Hâfız üzerine yapılan şerhlere dayandırmıştır (Hammer-Purgstall'dan aktaran Avcı 2019: 66-67). Nitekim Hâfız tercümesinde gazellerin ilk mısraının okunuşunu Latin harfleriyle verirken Farsçayı çoğunlukla Türk telaffuzuna uygun olarak okuduğu anlaşılmaktadır.

Farsçanın Türklere mahsus bir telaffuzu olduğu Sûdî'nin (ö. 1599?) *Hâfız Divânı* şerhinde bazı kelimelerin okunuşuyla ilgili yapılan açıklamalarda da anlaşılmaktadır. Örneğin *bedîd* veya *pedîd* kelimesini Türklerin (Rûmîler) bâ-yı Arabî yani b (ب) ile, Farsların (Acem) ise pâ-yı Acem ile p (پ) okuduklarını belirtir: "Bedîd zâhir dimekdür. 'Acem pâ-yı 'Acemîyle ve Rûmîler 'Arabîyle okurlar" (Sûdî 1857: I/62). Bu açıklamanın yer aldığı şerhin matbu nüshasında ilgili beyitte söz konusu kelimenin "Rûmî" yani Türk telaffuzuna uygun yazılması dikkat çekicidir.

Bu çalışmada Türk telaffuzu olarak adlandırılan okuyuşta en belirgin ve dikkat çeken farklılık ünlülerin ve bilhassa ötrenin okunuşunda ortaya çıkmaktadır. Ötre Farsçada o, Arapçada u Türkçede ise o, ö, u, ü ünlülerine tekabül eder. Ötrenin Türkçede okunuşuyla ilgili bu çeşitlilik Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçen kelimelerde de görülmektedir (gol/gül, bolbol/bülbül gibi). İstanbul Farsçasında ortaya çıkan durum ise Farsçanın bütünüyle Türk telaffuzuna göre okunması ve söylenmesidir (*koned* yerine *küned*, *şod* yerine *şüd* denilmesi gibi). Mevlevî muhitlerinde okunan ilahilerde bu telaffuz devam etmektedir. Keza Tâhirü'l-Mevlevî'nin (Tahir Olgun) *Mesnevî* şerhindeki Latin alfabesine aktarmada Türk telaffuzunun bütün metne hâkim olduğu görülür. Bu telaffuz İstanbul'da uzun süre bulunan ve tercümesinde Hâfız şerhlerinden istifade eden Hammer'in çeviri yazısında da müşahede edilebilmektedir.

Günümüzde Türkiye'de yapılan çeviri yazı çalışmalarında ise temelde üç farklı yaklaşımdan bahsedilebilir. Bunlar Fars telaffuzu², Farsçanın Osmanlı edebî muhitlerindeki telaffuzu ve bu ikisinin dışında kalan başta Gölpınarlı'nın tercih ettiği okuma biçimidir. Bazen de bunların hepsinin birden kullanıldığı görülmektedir.

F. S. Kutlar Oğuz, Türkçe metin neşirlerindeki Farsça şiirlerin aktarımıyla ilgili yöntem eksikliğini ve tutarsızlıkları kapsamlı bir şekilde ele aldığı ve yerinde tespitlerle ortaya koyduğu makalesinde Farsça şiirlerin çeviri yazısında Farsçanın telaffuzunun³ esas alınması gerektiğini, zira "Türkçe metin içinde

² Farsçanın telaffuzu elbetteki dönemsel ve bölgesel farklılıklar göstermektedir. Bu makalede *Fars telaffuzu* ile kastedilen; Türkiye'deki çeviri yazı uygulamalarında etkisi görülen ve günden güne mutlaklaşmakta olan, günümüz İran'ındaki yaygın telaffuzdur.

³ Fatma Sabiha Oğuz Kutlar'ın çalışmasında da "Farsçanın telaffuzuna uygun seslendirme" ifadesi ile günümüz İran'ında geçerli olan telaffuzu kastettiği anlaşılmaktadır (2017: 157). Nitekim önerilen çeviri yazı örneği olarak verilen metinde de

geçseler bile Farsça kısımların bir başka dilde yazılmış parçalar olduğu”nu belirtmektedir (2017: 157). Diğer yandan günümüz Fars telaffuzunda kısa “u” olmamasına ve ötrelerin “o” okunmasına rağmen gerek örnek olarak aktardığı A. Naci Tokmak’ın çeviri yazısında gerekse kendi önerdikleri çeviri yazıda “munkir”, “nutk”, “numâyed”, “furûzed” şeklindeki okumaları dikkat çekmektedir. Söz konusu bu durum bütün dikkate rağmen Farsçanın telaffuzunda Türkçenin ne kadar baskın ve belirleyici olabildiğine örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir.

Türkçe Farsça ilişkilerini ele alan bir inceleme yapan Mustafa Balcı çalışmasında bazı ünsüz harflerin yazımında Türk imlasının Farsçaya etkisini ele almıştır (Balcı 2014: 76-83). Bu makalede ise Farsçanın Türkler tarafından telaffuz edilişi ünlü harfler üzerinden ele alınmaktadır. Keza bu çalışmada Farsların konuştuğu Farsça üzerinde Türkçenin bir tesirinden bahsedilmemektedir.

Okuyacağımız bu makale Farsçadan yapılan çeviri yazılarda karşılaşılan problemleri ve farklı uygulamaları ele almakta ve daha önemlisi Farsçanın Türklere mahsus bir telaffuzu olduğunu iddia etmektedir.

Yöntem ve kapsam

Öncelikle cumhuriyet sonrası Farsçadan yapılan çeviri yazılardan Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevi Şerhi*, Abdülbâki Gölpınarlı ve Mehmet Kanar'ın *Hâfız Dîvânı* tercümelemleri incelenerek mukayese edilmiştir. Bunlardan Türkçeye ve Anadolu sahasına mahsus Farsça telaffuzu tercih ettiği düşünülen Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerhi*'nde kullandığı çeviri yazıdan yararlanılarak İstanbul Farsçasının ünlülerle ilgili ses özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kısaca Türk telaffuzu olarak adlandırdığımız, Farsçanın Anadolu sahasına mahsus telaffuz özelliklerine tarihî bir dayanak oluşturacağı düşünülen Hammer'in *Hâfız Dîvânı* tercümesi⁴ de çalışmaya dâhil edilmiştir. XIX. yüzyılın başlarında (1812) tamamlanan bu tercüme çalışması *Bostân*, *Gülistân* ve *Mesnevî* gibi belli başlı Farsça metinlerin henüz okunduğu, Farsça öğretiminin henüz müfredatta bulunduğu bir dönemde yazılmış olması ve müterciminin İstanbul'daki edebî muhitlerdeki havayı teneffüs etmiş olması açısından önemlidir.

Farsça beyitlerin harekelendirildiği Şem'î şerhi gibi bazı eserlerden Farsçanın Osmanlı sahasındaki telaffuzunun tespitinde kısmen yararlanılabilir. Ancak bilhassa ötreli harflerin telaffuzunu tespit etmede hareke yeterince yardımcı olmamaktadır. Zira ötreli bir harfin o, ö, u veya ü olarak okunması mümkündür.

Çalışmada şu hususlar açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır:

1. Farsçada “o” olarak telaffuz edilen ötrelin Osmanlı sahasındaki telaffuzu.
2. Sakin (cezimli) vav'dan önce gelen ve Farsçada ötreli olarak okunan fethalar (dovlet, fovr, covr, dovr gibi) Osmanlı sahasında okunuşu.
3. Farsçada kapalı e (é) olarak okunan esrenin telaffuzu.
4. Emir, istek ve te'kid kiplerindeki be- veya bi- edatının okunuşu.
5. Farsçadan farklı telaffuz edilen bazı kelimeler

bu görülmektedir (bkz. 2017: 159). Bu makalede de Fars telaffuzu ile günümüz İran'ında yaygın olan telaffuz kastedilmektedir.

⁴ Hammer-Purgstall, J. v. (1812–1813). *Der Diwan von Mohammed Schemseddin Hafis: Aus dem Persischen von Joseph von Hammer*. Stuttgart in Tübingen: J. G. Cotta'sche Buchhandlung.

6. Tâhirü'l-Mevlevî'nin çeviri yazısında aruz imlâsıyla ilgili bazı hususlar.
7. Hammer'in tercümesindeki çeviri yazıya göre İstanbul telaffuzunun tarihi bir dayanağından bahsedilebilir mi?

1. Cumhuriyet döneminde Farsçadan yapılan çeviri yazı uygulamaları

Türkiye'de Farsça metinlerin çeviri yazıyla aktarılmasında harf inkılabı mühim bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Cumhuriyet öncesinde *Bostan*, *Gülistan*, *Mesnevî* ve *Hâfız Dîvânı* gibi bazı metinler, medreselerde takip edilen müfredatın ve Farsça dil öğretiminin bir parçasıdır. Ayrıca Mevlânâ'nın *Mesnevî* ve *Dîvân-ı Kebîr* gibi başlıca eserlerinin Farsça olması Mevlevî çevrelerinde Farsçaya ilgiyi canlı tutmuş, mevlevîhânelerde Türkçenin yanı sıra Farsça gazeller de okunagelmıştır. Bu sebeple Farsçanın Türklere mahsus bir telaffuzunun bu eğitim-öğretim sistemi içerisinde, hoca-öğrenci silsilesi vasıtasıyla nesilden nesile aktarılmış olması muhtemeldir. Ancak Farsça öğretiminin önemini yitirmesi, harf inkılabı, tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi âmiller toplumun zamanla bu metinlere ulaşmasını zorlaştırmıştır. Bunun neticesinde başta *Mesnevî* olmak üzere Farsça metinlerin çeviri yazıyla aktarılması zarureti doğmuştur.

Cumhuriyet sonrası çeviri yazıda farklı temayüllerin ve uygulamaların mukayesesi için Tâhirü'l-Mevlevî, Abdülbâkî Gölpınarlı ve Mehmet Kanar'ın çalışmaları önemli veriler sunmaktadır. Mevlevî bir aileye mensup olan ve Tâhirü'l-Mevlevî olarak tanınan Tâhir Olgun (1877-1951) yaşadığı dönem itibariyle Osmanlı Türkiye'siyle Cumhuriyet Türkiye'si arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Olgun, 1893 yılında Filibeli Râsim Efendi (ö. ?) ve Selânikli Mehmed Esad Dede'den (1843-1911) mesnevihanlık icazetnamesi almıştır. Ardından Mehmed Celâleddin Dede'ye (ö. 1849-1908) intisap etmiş, Yenikapı Semâzenbaşı Karamanlı Hâlid Dede'den semâ çıkarmış, bir süre sonra memuriyetten istifa ederek 1896-1898 yılları arasında 1001 günlük çileye girmiştir (Kahraman 2010). Mevlevî kültürü içinde yetişen ve bu havayı teneffüs eden Olgun'un *Mesnevî* şerhinin ilk üç cildi, Farsça metnin Latin harflerine aktarımını da içermektedir. Eser bu özelliğiyle Farsçanın Anadolu'daki telaffuzunun tespitine imkân sağlaması açısından ayrıca önemlidir. Tâhirü'l-Mevlevî toplam 25669 beyitten oluşan eserin 17309 beytinin tercüme ve şerhini yapmış, vefatı dolayısıyla yarım kalan tercüme ve şerh Şefik Can tarafından tamamlanmıştır (Tâhirü'l-Mevlevî 2017: IX/9).

Mevlevîlik üzerine araştırmalarıyla tanınan ve klasik Fars edebiyatından birçok eser tercüme eden Gölpınarlı *Hâfız Dîvânı* tercümesinde “metinle tercüme karşılaştırmak isteyen tenkit ve tettebbü erbabının işini kolaylaştı[r]mak” maksadıyla “her gazelin matla beytiyle rubai ve kıtaların ilk mısralarını ilk mısralarını, şiirlerin altına ve transkripsiyonla ilave” etmiştir (Gölpınarlı 2011: XVII). Dolayısıyla bu transkripsiyon Farsçanın bütün ses inceliklerini Latin alfabesiyle aktarma endişesinden uzaktır. Fakat yetkin bir isim olan Gölpınarlı'nın çalışması onun Farsçayı nasıl seslendirdiği konusunda ipuçları vermesi bakımından önemlidir.

Mehmet Kanar ise *Hâfız Dîvânı* tercümesinde gazellerin tamamını Latin harflerine aktarmış, böylece okura metinle tercüme karşılaştırarak okuma imkânı sağlamıştır. Transkripsiyonda büyük ölçüde Fars telaffuzuna sadık kalmış ve ötreleri u ve o ünlüsüyle Latin harflerine, ö ve ü harfini kullanmamıştır. Bu bakımdan büyük ölçüde tutarlı bir transkripsiyon yaptığı söylenebilir.

1.1. Ötrenin okunuşu

Ötre Farsçada o, Arapçada u ünlüsünü gösterirken Türkçede o, ö, u, ü ünlülerine tekabül etmektedir. Arapça ve Farsça kökenli olup Türkçeye geçen ötreli kelimelerin telaffuzunda da bu dört ünlü

görülmeştir: o: **sohbet**, ö: **ömr**, u: **mugbeçe**, ü: **gül** gibi. Bu durum günümüzde Farsçadan yapılan Latin harflerine aktarma işlemlerinde farklı uygulamalara yol açmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî *Mesnevi Şerhi* adlı eserinin ilk üç cildinde Arap harfli orijinal metnin altında Latin harfleriyle okunuşunu da aktarmıştır. Şârih Farsçada “o” olarak okunan ötreleri Latin harfine genellikle “ü” olarak aktarmakla birlikte söz konusu kelime eğer Türkçede farklı telaffuz ediliyorsa Türkçedeki okunuşu esas almıştır:

Men beher cem'iyetî nâlân **şüdem**

Cüft-i bedhâlân ü **hoşhâlân** şüdem (Tâhirü'l-Mevlevî 2017: 56)

Türkçe telaffuza göre ötrelerin o, ö, u ve ü olarak okunduğu görülmektedir: *sühan* (Tâhirü'l-Mevlevî 2017: 73), *puhte* (73) *dost* (229) *hod* (229) *töhmet* (247) gibi.

Hâ-i menkûte yani noktalı hâ (خ) üzerindeki ötre “u” olarak okunmaktadır: (خرسند) *hursend* (Tâhirü'l-Mevlevî 2017: 920) (خدا) *Hudâ* (662).

Ötreli hâ'dan sonra vav-ı ma'dûle (yazıda gösterilen fakat ünsüz veya med görevinde olmayan) varsa ötre “o” okunmuştur: (خوردند) *hordend* (Tâhirü'l-Mevlevî: 267) (خوش) *hoş* (56) (خود) *hod* (311).

Ancak noktalı hâ'nın (خ) ötresinin kafiye zaruretiyle ü okunduğu da görülmektedir:

Akl der şerhaş çü har der gil **bihüft**

Şerh-i ışk ü âşıkî hem ışk **güft** (Tâhirü'l-Mevlevî: 137)

Yukarıdaki beyitte *bihüft* (بخفت) kelimesi, *bihuft* olarak okunması durumunda *güft* kelimesiyle aralarında ikvâ adı verilen kafiye kusuru ortaya çıkacağından şârih bu kelimeyi ü'lü okumayı tercih etmiştir (Şemîsâ 1383: 93). Farsça telaffuzda ise kafiye oluşturulan kelimeler *bihoft* ve *goft* şeklinde okunduğundan böyle bir kafiye kusuru söz konusu olmaz. Bu durum Türk telaffuzunda, az da olsa, bazı aksaklıkların ortaya çıkabileceğini göstermektedir.

Gırtlaksı bir harf olan hâ ile yazılan kelimelerde diğer harflerin üzerindeki ötrelerin, kafiyeyle ilgili bir zaruret olmadığı hâlde, u veya ü olarak okunmasıyla ilgili farklı ötrelere rastlanmaktadır: *sühan* (Tâhirü'l-Mevlevî: 73), *puhte* (73), *duhter/dühter* (174) gibi.

Gölpınarlı Farsçadaki ötreleri genellikle o veya ü yerine u biçiminde okumaktadır. Buna göre (أفتاد، زلف) kelimeleri İstanbul telaffuzunda *üftâd*, *zülf*; günümüz İran Farsçasında *oftâd*, *zolf* biçiminde telaffuz edilirken Gölpınarlı'nın *Hâfız Dîvânı* tercümesinde çoğunlukla *uftad*, *zulf* (Gölpınarlı 2011: 96) biçiminde okunduğu görülmektedir.

Be dam-ı **zulf**-i tu dil **mubtela**-yı hiştenest

Bikuş be gamze ki inest seza-yi hiştenest (Gölpınarlı 2011: 97)

Yukarıda görüldüğü gibi Gölpınarlı ötreleri İstanbul söyleyişinden (ü) veya Fars söyleyişinden (o) farklı olarak Arapçada olduğu gibi (u) sesiyle Latin harflerine aktarmıştır. Türkçeye yerleşmiş kelimeleri de genellikle (u) harfiyle okumayı tercih etmektedir: *şukr* (Gölpınarlı 2011: 278), *bulbul* (296), *gul* (296), *mujde* (201, 202, 242) *muşk* (209) gibi. Ancak Türkçede kullanılan kelimeleri Türk telaffuzuna uygun olarak okuduğu da görülür: *gül-izar* (286) *müşk* (29), *mijde* (130), *hüner* (40), *nükte* (55), *özr* (358), *sofi* (178) gibi.

Kanar'ın, *Hâfiz Dîvânı* tercümesinde ötreler genellikle “o” okunmakla beraber bazen Gölpınarlı gibi u olarak okuduğu da görülür:

Dovlet ez **morg-i humâyûn** taleb u sâye-i û

Zan ki bâ zâg u zagan şehper-i dovlet **nebuved** (Kanar 2011: 504)

Yukarıdaki beyitte *dovlet*, *morg* kelimelerinde günümüz Fars telaffuzuna uyulmuş, ancak *humâyûn* ve *nebuved* kelimelerinde ise Farsça telaffuz terk edilmiştir. Aynı gazelde *Hodâ*, *porsîd*, *goft*, şeklindeki o'lu telaffuzun yanı sıra *ruh*, *şud*, *nâzuk*, *durr*, *zuhre*, *vu*, *tu* biçiminde okumaya rastlanmaktadır (Kanar 2011: 188). Keza aynı kelime için ötrelerin o ve u olarak okunduğu varyantlara rastlanmaktadır: şomâ (44) şumâ (160); kon (64) kun (116); coz (102) cuz (98); şod (50) şud (92) gibi. Türkçede ö harfiyle telaffuz edilen kelimeleri Farsçaya uygun okumaktadır: omr (292) ozr (446) gibi.

1.2. Sâkin (cezimli) vav'dan önceki fethalı harfler

Cezimli vavdan önceki harfin harekesi fetha (üstün) ise ötre olarak okunmaktadır. Bu kaide sadece Farsça kökenli kelimeler için değil Arapça kökenli kelimeler için de geçerlidir. Örneğin Arapça kökenli devlet (دَوْلَت), tevfiik (تَوْفِيْق), kevser (كَوْسَر) kelimeleri günümüz Farsçasında *dovlet*, *tovfik*, *kouser* şeklinde telaffuz edilmektedir.

Tahirü'l-Mevlevî yaptığı transkripsiyonda bu durumdaki kelimeleri Türkçe telaffuza göre okur: *tevfiik* (Tahirü'l-Mevlevî 2017: 112), *revgân* (196) *devlet* (262) *devr* (249) *revzen* (349) gibi.

Gölpınarlı cezimli vavdan önceki meftûh (fethalı, üstün) harfleri genellikle günümüz Fars telaffuzuna uygun olarak ötreli okumaktadır: *nov* (2011: 360), *sanovber* (38), *dovlet* (361), *tovfik* (318), *şov* (206), *bişnov* (55) gibi. Ancak bazen Türkçedeki söyleniş biçimini de kullandığı görülür: *devlet* (234, 177), *çevgan* (247), *revnak* (151) gibi.

Kanar cezimli vavlardan önceki fethalı harfleri büyük ölçüde Fars telaffuzuna göre yani ötreli okumuştur: *kovm* (60) *kouser* (184) *tour* (108) *zovk* (136) *dovr* (140) *covher* (190), *meşov* (302), *movc* (302) gibi. Fakat bunun yanı sıra Türkçe telaffuza uygun okumalar da mevcuttur. Bazı kelimeler için iki şekilde okuma söz konusudur: *dovlet* (188) *devlet* (224); *nov* (104) *nev* (224); *govher* (148) *gevher* (188); *tovbe* (258) *tevbe* (324); *rovnak* (60) *revnak* (318); *çovgân* (60) *çevgân* (70); *kovkeb* (112) *kevkeb* (250); *covr* (114) *cevr* (250); *şovk* (108) *şevk* (236) gibi.

Buna göre Tâhirü'l-Mevlevî sakin vavdan önceki fethalı harfleri tamamen Türkçe telaffuza uygun okurken Gölpınarlı ve Kanar büyük ölçüde Farsça telaffuza uymakla birlikte Türkçe telaffuza da yer vermektedirler.

1.3. Esrenin okunuşu (Farsçadaki kapalı e)

Farsçada kısa i harfi yoktur ve esreler kapalı e (é) olarak adlandırılan bir ünlüyle seslendirilir. Kapalı e kelime sonlarında he (ه) ile gösterilir. Farsçadan Türkçeye geçen kelimelerde genellikle esreler i olarak (*dil*, *nigeh*, *kişver* gibi) telaffuz edilirken, kelime sonundaki kapalı e'yi gösteren he (ه) ise e olarak (*güfte*, *dide*, *pejmürde*, *müjde* gibi) okunmaktadır.

Tahirü'l-Mevlevî Türkçedeki bu telaffuz biçimine uymuş ve diğer Farsça kelimelerde de aynı yolu izlemiştir. Yani esreyi *nihed*, *dihed* (228) kelimelerinde olduğu gibi i olarak, kelime sonunda he ile

gösterilen kapayı e'yi ise *dîde*, *pûşîde* (242) kelimelerinde görüldüğü gibi e olarak okumaktadır. Bununla beraber kelime sonundaki e harfi için bazen düzeltme işareti kullandığı görülür: *cühûdânê* (243), *hemê* (115), *ta'nê* (241), *hufrê* (257). Fakat bu, telaffuzla ilgili değil vezinle alakalı bir husustur. Aşağıdaki mısradaki fâ'ilün tefilesine denk gelen *-re zedest* lafzındaki *ré* hecesinde vezin zaruretiyle yapılması gereken imale düzeltme işaretiyle gösterilmiştir:

Mûş tâ enbâr-ı mâ hufrê zedest (Tahirü'l-Mevlevî 2017: 257)

Gölpınarlı esreyi çoğunlukla i okumaktadır: *zi* (172) *girev* (151) *derdih* (108) *bidih* (30). Ancak bazen e okuduğu da görülür: *şahed* (128) gibi. Kelime sonundaki kapalı e ise e olarak okunmuştur: *piyale* (173) *muhlisane* (164) *kaşane* (98).

Kanar genellikle esreyi i okur: *nergis*, *âsitâne*, *dil* (2011: 146). Ancak o da bazen e'yi tercih etmiştir: *peser* (128), *ebrişim* (264). Aynı kelimenin farklı okunduğu örnekler de rastlanır. Mesela (س) kelimesinin deh ve dih olarak okunduğu görülmektedir: *peymân-dih* (188) *dehed* (184) *bidih* (178). Kelime sonundaki kapalı e ise e olarak okunmuştur: *horde* (102) *kirişme* (66) *piyâle* (66).

İstisnalar dışında üç mütercim ve şârihte görülen genel esreyi i, kelime sonundaki kapalı e'yi ise e okumak yönündedir.

1.4. Emir, istek ve te'kîd kipleri

Emir ve istek kipinin başına getirilen bé- (ب) edatı Latin harfine bazen be- bazen *bi-* şeklinde aktarılmaktadır. Farsçada kapalı e (é) ile telaffuz edilen bu eki Tâhirü'l-Mevlevî ve Gölpınarlı *bi-*, Kanar ise *be-* ve *bi-* olarak Latin harflerine aktardıkları görülür:

Tâhirü'l-Mevlevî: *bidân* (2017: 280) *bişnev* (258) *bibür* (245) *bihâned* (245) *bişkâf* (245).

Gölpınarlı: *bikuned* (2011: 230) *bimirem* (331) *binuş* (306) *bikeşem* (317) *bikuşed* (317).

Kanar: *bekun* (2011: 106) *beşnevîm* (68) *begû* (66) *beresân* (56) *beguşâ* (264) *biyâ* (326) *bingerî* (56).

Başına getirildiği fiilin ilk harfi ötreliyse bé- (ب) edatı Farsçada *bo-* şeklinde söylenmektedir. Burada da farklı okuma biçimleriyle karşılaşılır. Tâhirü'l-Mevlevî Farsça ve Türkçe arasındaki o/ü değişimine uygun olarak *bü-* okuyuşunu tercih eder: *bügsil* (19) *bübrîd* (2) *büğşâd* (58) *bünmündend* (68), *bügzâştend* (85). Bununla birlikte az da olsa farklı örnekler de rastlanır: *bugzâr* (148).

Gölpınarlı'nın tercümesinde bu tür kelimelerin *bu-* ve *bi-* şeklinde okunduğu varyantlara rastlanmaktadır: *bugzêred* (2011: 367) *bugzerim* (391) *bigzeşte* (200) *bigzer* (290); *birov* (89, 518).

Kanar'ın tercümesinde ise aynı ekler *bo-* ve *bu-* şeklinde görülür: *bogzeştem* (80) *boro* (498) *bunmây* (592).

1.5. Tâhirü'l-Mevlevî'de aruz imlâsı

Tâhirü'l-Mevlevî bazen bir buçuk hece okunacak hecedeki (ünsüz+kısa ünlü+ünsüz+ünsüz) ünlüye düzeltme işareti koymaktadır: *hêst* (271) *kêrd* (250) *mêrd* (250) *mêkr* (249) *ibnülvâkt* (148) gibi. Bu imlâ telaffuzla ilgili değil, vezinle alakalı bir husus olmalıdır. Nitekim gerek bu kelimelerin orijinal dillerinde (Arapça ve Farsça) ve gerekse Türkçede böyle bir telaffuza bulunmamaktadır.

Aşağıdaki beyitlerde *dozd/düzd* (دُزْد) kelimesinin vezne göre *düzd* ve *düzd* şeklinde okunduğu görülmektedir:

Ger ne mûşî/ **düzd** der an/bâr-ı mâst

Gendüm-î a'/mâl-i çil sâ/lê kücâst (Tâhirü'l-Mevlevî 2017: 259)

Şârih yukarıdaki beyitte bir buçuk hece değerini göstermek için hecedeki ünlüye düzeltme işareti eklemiştir. Klasik üsulde ise tek kalan ikinci ünsüzün yanında bir ünlü varmış gibi okunur (Şemîsâ 1383: 31-32): *Ger ne mûşî düzd[i] der anbâr-ı mâst* gibi.

Bu tür heceler sonundaki ünsüzden sonra ünlü geldiğinde hece yapısı değişir ve bu durumda düzeltme işaretine (veya klasik usule göre ünlü ilave etmeye) gerek kalmaz. Bu nedenle şârih aşağıdaki beyitte *düzd* kelimesini düzeltme işaretiyle yazmamıştır:

Lik der zul/met yekî **düz/dî** nihan

Mî nihed engüş ber istâregân (Tâhirü'l-Mevlevî 2017: 260)

Vezinle ilgili bu durum bazı kelimelerin iki farklı biçimde yazılmasına sebep olmaktadır: *güft* (Tâhirü'l-Mevlevî 2017: 150) *güft* (240) *post* (227) *pôst* (227) *zulm* (121) *zûlm* (237) gibi.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin imlasına yansıyan aruzla ilgili bir diğer husus ise son harfi nunla (ن) biten uzun ünlülü hecelerde görülür. Bu hece yapısında (uzun ünlü+nun veya ünsüz+uzun ünlü+nun= -ân, -ûn, -în = اُن، اِن، اَن) bir buçuk hece değerinde sayılmaz. Buna göre *dîn* kelimesi bir hece değerindedir. Mütercim bu durumdaki kelime veya hecelerdeki uzun ünlüyü düzeltme işaretsiz yazmaktadır. Aşağıdaki beyitte bir hece değerindeki *îşân* kelimesindeki -şan hecesi ve *dîn* kelimesinde ünlüler bu sebeple düzeltme işareti olmadan yazılmıştır:

Kem küş **îşan** râ ki küştên sûd nîst

Dîn nedâred bûy mişk û ûd nîst (Tâhirü'l-Mevlevî 2017: 244)

Ancak bu durumdaki heceden sonra ünlü gelirse hece yapısı değiştiği için düzeltme işaretiyle yazılmıştır. Aşağıdaki beyitte *dîn* kelimesinden sonra ünlü geldiği için düzeltme işareti kullanılırken *cân* ve *pinhân* kelimeleri düzeltme işaretine yer verilmemiştir:

Güft tersâyan penâh-î can künend

Dîn-i hodrà ez melik pinhan künend (244)

To/tü (تو) zamiri vezin zaruretiyle kısa veya uzun okunabilmektedir. Kısa okunduğunda tü uzun okunması gerektiği durumlarda ise tû şeklinde yazılmıştır: *tû, tû* (Tâhirü'l-Mevlevî 2017: 149).

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mesnevî şerhinde büyük ölçüde görülen ve diğer çeviri yazı çalışmalarında da zaman zaman etkisi gözlemlenebilen Farsçanın Türklere mahsus telaffuzu sadece cumhuriyet sonrasına mahsus bir durum değildir. Cumhuriyet öncesinde Arapça, Farsça ve Türkçeden çeviri yazı örnekleri daha ziyade Batılılar tarafından yapılmaktadır. Bu tür çalışmalar Türkçenin olduğu kadar Anadolu sahasındaki Farsçanın telaffuzu hakkında kıymetli veriler sunmaktadır. Bunlardan biri de hiç şüphesiz Hammer'in *Hâfız Divânı* tercümesinde yaptığı çeviri yazıdır.

2. Cumhuriyet öncesinde Farsçanın telaffuzu: Hammer örneği

1774 yılında Graz'da doğan Hammer-Purgstall (ö. 1856) 1789 yılında Orientalische Akademie'ye (Şark Akademisi) girmiş ve burada tercüman olarak yetiştirilmeye başlanmıştır. Eğitimi sırasında akademi yönetimi tarafından Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*'undan özet çıkarma ve tercüme yapma görevi verilir. 1794 yılında arkadaşı Karl Borromaus Harrach (1761–1829) ile Hâfız şiirlerini okumaya başlar. Bu okuma onun daha sonraki Hâfız çevirileri için bir hazırlık olmuştur (Avcı 2019: 66). Bu akademide, Osmanlı Devleti'yle olan coğrafi ve siyasi yakınlık sebebiyle Türkçe eğitime özen gösterilmekte ve dil eğitimi tamamlayan öğrenciler “dil oğlanı” olarak İstanbul'a gönderilmekteydi. Hammer on yıllık bir eğitimin ardından 1799 yılında İstanbul'a diplomatik bir görevle gönderilir. O dönemde 1806'da Yaş şehrine Avusturya konsolosu olarak tayin edilmesiyle bir daha İstanbul'a dönemediği gibi İran'a gitme hayalini de hiçbir zaman gerçekleştirememiştir (Kacı 2017: 7-9; Ortaylı: 1997).

Hammer-Purgstall, İstanbul'da görev yaptığı yıllarda klasik Fars edebiyatı alanında yazılmış şerhleri inceleme imkânı bulmuş 1812 Hâfız-ı Şirâzî *Dîvân*'ına yaptığı tercümede Sürûrî, Şem'î ve Sûdî'nin şerhlerinden istifade etmiştir (Hammer-Purgstall'dan aktaran Avcı 2019: 66-67). Dolayısıyla Hammer'in *Hâfız Dîvâm* tercümesinde Türkçe şerhlerin yön verdiğini ve şairin anlam dünyasına söz konusu şârihlerin penceresinden baktığını söylemek yanlış olmaz. Bunun yanı sıra önemli olan husus şudur ki Hammer bu tercümesinde Farsça metinleri büyük ölçüde Türkçe telaffuza uygun olarak Latin harflerine aktardığı görülür. Hammer'in İran'a gitmemiş ve İstanbul'da uzun süre bulunmuş olmasının, her ne kadar Farsçayı Viyana'da öğrenmiş olsa da, bu durumda etkili olduğu varsayılabilir.

Hammer'in çeviri yazısında kullandığı harflerin bir kısmı daha kolay okunabilmesi için tarafımızdan yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu harflerin eşleştirilmesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1: Hammer'in Çeviri Yazısında Kullandığı Harfler Ve Bu Makaledeki Karşılıkları

Hâfız (Farsça)	Hammer (Almanca)	Bu makale (Türkçe)
چ	Dsch	C, c
چھ	Tsch	Ç, ç
ح	H	H, h
خ	Ch	Ĥ, ĥ
ز	S	Z, z
ژ	Sch	J, j
غ	Gh, g	Ġ, ġ
ش	Sch	Ş
ق، ك	K	K
ی	J	Y

Hammer'in yaptığı çeviri yazıda uzun vokaller gösterilmemiş, ünsüzlerle ilgili Farsçadaki bütün ses nüanslarını aktarma endişesi güdülmemiştir. Bu metinde her gazelin ilk mısranın Latin harfiyle verilmesinin amacı sadece çevirilerin hangi gazele ait olduğunu bulmayı sağlamaktır. Bu pratik fayda açısından ise sin (ص) veya sad (س) harflerinin farklı ses değerlerine sahip olması tâli bir meseledir, çeviri yazıda bu farklılığın yansıtılmaması bir eksik sayılamaz.

2.1. Farsçada “o” olarak telaffuz edilen ötre

Daha önce de belirtildiği gibi Farsçada ö, ü ve kısa u harfi bulunmaz. Buna göre ötre işareti “o” olarak telaffuz edilmektedir. Hammer tercümesinde yer alan çeviri yazılarda ötre nin u, o ve ü olarak Latin harfine aktarıldığı görülür.

Farsçada o ünlüsüyle telaffuz edilen ötre çoğu zaman Hammer tarafından Türkçedeki gibi ü olarak Latin harfine aktarılır: *dilşüdegan* (Hammer 1812: 230); *künend* (233, 235, 241); *güftem* (241); *bürden* (248); *cüz* (251); *gül, sünbül* (254) *müjde* (267), *günah* (434), *türa* (443) gibi.

Bununla birlikte aynı kelimenin ü ve u olarak okunduğu örnekler de rastlanır, dolayısıyla bu konuda tutarlı bir yol izlendiği söylenemez: *şüd, şud* (Hammer 1812: 247); *merdüm* (127) *merdum* (126).

Ta seri **zulfi**⁵ tu der desti nesim uftadest (Hammer 1812: 62)

Çu dest der serî **zülfeş** zenem betab reved (1812: 260)

Türkçede bazı kelimelerde o ile telaffuz edilen ötrelerin ise Hammer tarafından da o olarak Latin harflerine aktarıldığı görülür: *bostan, sohbet* (Hammer 1812: 112) *sofi* (7) *dost* (59) *hokka* (214) gibi.

Gırtlaksı harflerin bulunduğu kelimelerde ötre yi ü yerine u okuma yönündeki Türkçedeki temayüle uyan örnekler rastlanır: *ruhet* (Hammer 1812: 125) *muğan* (74) *murğ* (133).

Türkçede u olarak telaffuz edilen ötrelerin Hammer tarafından aynı şekilde okunduğu görülür: *muhabbet* (1812: 43) *subh* (33)

Mütercim in yer yer Türkçe telaffuza uygun olarak ö harfini kullandığı da görülür: *töbe* [= tövbe] (1812: 220)

Farsça telaffuzu da zaman zaman kullanmaktadır: *kofr* (Hammer 1812: 178) *moharrem* (196) *dohter* (220)

Türkçe ve Farsçaya uymayan okumalara da rastlanır: *sahar* (Hammer 1812: 108) *husn* (118) gibi.

Bu okuma biçiminin Arapça telaffuza yakın olduğu söylenebilir. Hammer’ in Arapçayı iyi derecede bilmesinin bunda etkili olduğu düşünülebilir.

2.2. Sâkin (cezimli) vav’ dan önceki fethalı harfler

Farsçada cezimli vavdan önceki fethalar (üstün) ötre olarak okunurken Hammer bu kelimelerde de Türkçe telaffuzu tercih etmektedir: *çevgan* (Hammer 1812: 270) *rewnak*⁶ (11) *devlet* (33) *cevr* (124) gibi.

Fars telaffuzunda bu kelimeler sırasıyla *çovgan*, *rovnak*, *dovlet*, *covr* biçiminde okunur.

⁵ Hammer çeviriyazıda terkip kesresini çizgiyle ayırmaz. Örneğin *ser-i zülf* yerine *seri zülf* şeklinde yazmayı tercih eder. Aktarılan örneklerde bunlarla ilgili bir düzeltmeye gerek görülmemiştir.

⁶ Bu kelime Hammer tercümesinde w ile yazılmıştır. Bu örnekte asıl dikkat çekilmek istenen nokta ise Fars telaffuzundaki gibi *rovnak* şeklinde okunmak yerine *rewnak* şeklinde okunmuş olmasıdır.

Şem'î şerhinde de bu tür kelimelerin fetha olarak harekelendirildiği görülmektedir. Buna göre Farsçada *dovr*, *dovlet*, *cevr*, *novbet* biçiminde okunan kelimeler Şem'î şerhinde *devr* (Şem'î [yz] 1574: 114b, 115a), *devlet* (115a), *cevr* (44b), *nevbet* (102a) okunacak şekilde harekelendirilmiştir.

2.3. Farsçada kapalı e (é) olarak okunan esrenin telaffuzu

Farsçada esre ve kelime sonunda he (ه) ile gösterilen ünlü kapalı e (é) olarak telaffuz edilir. Bir başka deyişle Farsçada kısa i ünlüsü bulunmamaktadır. Türkçede genel eğilim kapalı e ünlüsünün kelime içinde i, kelime sonunda ise e olarak okunması yönündedir. Hammer'in de tercihini bu istikamette yaptığı görülür.

Kelime içinde: *bihişt* (Hammer 106) *girift* (118) *minkar* (122).

Kelime sonunda: *perde* (120), *lale* (173), *meyhane* (178), *heme* (303)

Ancak bazen kelime içinde de “e” olarak okunmuştur: *nerges* (Hammer 240) *delir* (236).

Benzer duruma günümüzdeki çeviri yazılarda da rastlanmaktadır.

2.4. Emir, istek ve te'kîd kipleri

Hammer emir, istek ve te'kîd edatı olarak kullanılan (ع) ekini bi- olarak Latin harflerine aktarır. Günümüzde de genel eğilim bu yöndedir: *birev* (Hammer 106) *binal* (101) *bisuht* (114) *bireft* (230) *birestim* (22) gibi.

Bi- edatındaki esrenin ötreye dönüştüğü durumlarda -bü şeklinde okumaktadır: *bügu* (16), *büküned* (384), *bübürd* (414).

Bu örnekler göre Hammer'in, ilk harfi ötreli olan fiillerle ilgili kuralı biraz genişletmekle birlikte Türkçe telaffuza göre okuduğu söylenebilir. Zira esasında fiilin ilk harfindeki ötrenin düştüğü durumlarda -bi edatı -bü (Türkçeye göre) veya -bo'ya (Farsçaya göre) dönüşürken Hammer ünlü düşmesi şartına bakmaksızın hepsini -bü şeklinde okumuştur.

Sonuç ve öneriler

Farsçanın Anadolu sahasına mahsus bir telaffuzunun olabileceği düşüncesi göz ardı edilmemelidir. Bu makalede İstanbul Farsçası olarak isimlendirilen telaffuz biçimi, Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçen kelimelerin değişimlerinde tâbi olduğu kuralların büyük ölçüde Farsçanın bütününe teşmil edilmesinin bir tezahürü olarak düşünülebilir. Böylece bülbül, gül, devlet gibi çok aşınası olunan kelimeler *bolbol*, *gol*, *dovlet* gibi yabancı bir hâle bürünmekten kurtulduğu gibi Farsçanın bütününe Türkçenin musikisinin sirayet ettiği görülmektedir.

Bununla birlikte akademik çalışmalarda Farsça veya Türkçe telaffuza göre okumak bir tercih meselesidir. Ancak mümkün olduğunca çeviri yazının kendi içinde tutarlı olmasına dikkat edilmelidir. Buna göre:

1. Ötrelerin Farsça telaffuza göre her zaman “o” okunur. Türkçe telaffuza göre ise çoğunlukla ü olmak üzere, u, o veya ö şeklinde okunması söz konusudur. Türkçe telaffuzda dikkat edilecek bazı hususlar şunlardır:

- a. İstisnâî bir durum olmadığı sürece Türkçede kullanılmayan Farsça kelimeler de dahil olmak üzere ü'lü okuma tecih edilebilir. (Türkçede kullanılan kelimeler: gül, bülbül. Türkçede kullanılmayan kelimeler: şüdem, küned, güft gibi.)
- b. Türkçeye geçmiş Arapça ve Farsça kökenli kelimeler, vezinle ilgili zaruretlere riayet etmek kaydıyla, Türkçedeki telaffuzuna uygun olarak okunmalıdır. (صحبت) sohbet, (عذر) özr, (عمر) ömr, (محتشم) muhteşem, (حسن) hüsn gibi.
- c. Gırtlaksı harflerdeki ötreler, Türkçede farklı bir telaffuzu yoksa, u okunması gerekir. (عزبت) gurbet, (خدا) Hudâ, (خرسند) hursend
- d. Hâ-i menkûte'den (خ) sonra vâv-ı ma'dûle varsa "o" okunmaktadır. (خورند) hordend, (خوش) hoş, (خود) hod gibi.
- e. Gırtlaksı harflerin bulunduğu kelimelerdeki ötrelerle ilgili Tâhirü'l-Mevlevî şerhinde de farklı uygulamalar görülmektedir. (سخن) sühan, (پخته) puhte, (دختر) duhter/dühter, (مرغ) mürğ gibi. Kanaatimizce bu ve benzeri kelimelerin u'lu okunması Türkçenin ses bilgisindeki genel temayüle daha uygundur. Buna göre puhte, duhter, mürğ biçiminde okunabilir. Sin harfindeki ötre ise ü şeklinde okunması Türk imlasında yaygın bir durumdur. O hâlde (سخن) sühan, (سرخ) sürh biçiminde okunabilir. Ancak bu tür kelimelerle ilgili bir belirsizlik olduğunu söylemek gerekir.
2. Sâkin vavdan önceki fetha;
- a. Türkçe telaffuza göre e veya a (devlet, kavm)
- b. Farsça telaffuza göre o (dovlet, kovm) okunması gerekir.
3. Kelime başındaki ve ortasındaki esreler;
- a. Türkçe telaffuza göre "i"
- b. Farsça telaffuza göre é, okunabilir.
4. Kelime sonundaki kapalı e: (چشمه، دوخته، گفته);
- a. Türkçe telaffuza göre e: (çeşme, dûhte, güfte),
- b. Farsça telaffuza göre é: (çeşmé, dûhté, gofté),
5. Emir ve istek kipinde eğer fiilin ilk harfi ötreli değilse;
- a. Türkçe telaffuza göre bi-
- b. Farsça telaffuza göre bé-
- eğer fiilin ilk harfi ötreliyse;
- a. Türkçe telaffuza göre bü- (bi+güzâr= bügzâr)
- b. Farsça telaffuza göre bo- (bé+gozâr= bogzâr) okunur.
6. Bir buçuk hece değerindeki kelimelerin ünlülerinde düzeltme işareti kullanılması günümüzde tercih edilen bir usul olmadığı kanaatindeyiz. Tâhirü'l-Mevlevî'nin tercih ettiği ve aruz vezni dikkate alan bu imla (güft/güft, kerd/kêrd, hest/hêst gibi) vezni teşhis etmede bir yarar sağlamamaktadır.

Farsça telaffuzu tercih eden çalışmalarda da genellikle kapalı e (é) ve ünsüzlerin transkripsiyonunda Türkçe telaffuzun tercih edildiği görülür. Örneğin *dél* yerine *dil*, *géréft* yerine *girift* gibi. Keza ünsüzlerin telaffuzunda da çoğunlukla Türkçe telaffuz tercih edilmektedir. Buna göre kaf (ق) harfinin Farsçadaki ğayn (غ) biçiminde olan telaffuzu yerine Türkçedeki gibi "k" telaffuzunun tercih edildiği görülmektedir. (*muhakkak*, *kavî*, *kudret* gibi.) Buna ilaveten, yukarıda dile getirilen ünlülerle ilgili telaffuzlarda da zaman zaman Türkçe telaffuza meyledilmesi dikkate değer bir husustur. Bu durum Farsça metinlerin okunmasında bugün bile Türkçenin baskın rolünü ve biçimlendirici tesirini göstermektedir.

Hammer tercümesinde kullanılan çeviri yazıda bazı tutarsızlıklar olduğu açıktır. Mütercim Farsça bilmeyenlerin metni okuyabilmesi için değil, tedkik ve tahkik erbabının tercümeyle orijinal metni karşılaştırabilmesine kolaylık sağlamak için bu çeviri yazıyı eklemiş olmalıdır. Bu yüzden her gazelin sadece ilk mısraını Latin harflerine çevirmiştir. Ancak bazı tutarsızlıklar olsa da bu çeviri yazıda Türk

telaffuzunun tesiri kolaylıkla görülebilmektedir. Buna göre Farsça metinlerin, Türkçenin ses özelliklerine yakın okunuşunun yeni ortaya çıkmış bir durum olmadığı, bir geleneğe dayandığı söylenebilir.

Günümüzde Farsçadan yapılacak çeviri yazı çalışmalarında, tutarlı olmak kaydıyla Türk veya Fars telaffuzu esas alınabilir. Bu iki okuma biçiminin bir nevi terkibi ise üçüncü bir yol olabilir. Yani Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçmiş kelimeler Türkçe telaffuza, diğer durumlarda ise Farsça telaffuza uyulabilir. Ancak bu üçüncü usulde bazı karışıklıkların yaşanması mümkündür.

Kaynakça

- Avcı, R. (2019). Alman Oryantalizmi ve İslami Dönem Fars Edebiyatı: Bir Literal Geçişkenlik Örneği Olarak Josef von Hammer-Purgstall (1774–1856). *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57-76.
- Balcı, M. (2014). *Türkçe-Farsça İlişkileri*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (2011). *Hafız Divânı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Hammer-Purgstall, J. v. (1812/1813). Der Diwan von Mohammed Schemseddin Hafis. Aus dem Persischen zum erstenmal ganz übersetzt von Joseph v. Hammer. Stuttgart-Tübingen: Verlag der J G Cotta'schen Buchhandlung.
- Kacı, T. İ. (2016). Osmanlı Belgeleri Işığında Hammer. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, V(1), 1-84.
- Kahraman, A. (2010). *Tâhirülmevlevî*. 18.12.2019 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tahirulmevlevi> adresinden alındı
- Kanar, M. (2011). *Hafız Divanı* (Cilt I). İstanbul: Ayrıntı.
- Kutlar Oğuz, F. S. (2017). Türkçe Metin Neşirlerinde Farsça Şiirlere Dair Tespitler, Öneriler. *Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*, haz. Hatice Aynur-Müjgân Çakır-Hanife Koncu-Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik Yayınları, 132-160.
- Ortaylı, İ. (1997). *Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von*. 12 31, 2019 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hammer-purgstall-joseph-freiherr-von> adresinden alındı
- Sûdî, B. (1857). *Şerh-i Divân-ı Hâfız-ı Şîrâzî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Şem'î. (1574). *Şerh-i Divân-ı Hâfız-ı Şîrâzî*, (Müellif Hattı). İ.B.B. Atatürk Kitaplığı B.68.
- Şemîsâ, S. (1383). *Arûz ve Kâfiye*. Meşhed: Dânişgâh-ı Peyâmnûr.
- Tâhirü'l-Mevlevî. (2017). *Mesnevî Şerhi* (Cilt I). İstanbul: Şamil.
- Yazıcı, T. (1997). *Hâfız-ı Şîrâzî*. 10.01.2020 tarihinde TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hafiz-i-sirazi> adresinden alındı.